

On filosofoitava

Jälkipuhe Aristoteleeseen

JUHA HIMANKA, TUOMAS NEVANLINNA, EERO SALMENKIVI, ERJA SALMENKIVI

Länsimaisen kulttuurin erityispiirre on ollut toistuva palaaminen muinaiseen, jo päättyneeseen kulttuurikauteen. Tätä aikakautta kutsutaan antiikiksi, ja sen ajatuksiin ja taiteeseen palaamiset voidaan ymmärtää laajasti renessansseina. Esimerkiksi Kopernikuksen aurinkokeskeinen malli ja Freudin oidipuskompleksi ammentavat antiikin avauksista. Uudestisyntymisiä sattuu silti keskeisimmin filosofiassa, ennen kaikkea Platonin ja Aristoteleen äärellä. Historian oikut ovat säilyttäneet nämä kulttuurillemme ratkaisevat ajatukset omituisesti valikoiden.

Dialogissa *Faidros* ja *VII kirjeessä* Platon kritisoi vahvasti kirjoitettua kieltä. Hän kirjoittaa, että varsinaisia, asiaan itseensä ulottuvia ajatuksia ei voi esittää kirjallisessa muodossa. Platonin kirjallinen tuotanto on säilynyt kokonaisuutena, mutta hänen syvimpiä ajatuksiaan emme ehkä voi lukea suoraan säilyneistä teksteistä. Aristoteleen kohdalla tilanne on toinen: meille on säilynyt pääasiassa hänen Lykeionin sisäpiirille tarkoitettuja ”luentomuistiinpanojaan”, ja lukuisista hänen elinäkanaan kirjoittamistaan julkaistavaksi tarkoitetuista teoksista, joiden arvellaan olleen dialogeja, on säilynyt vain fragmentteja. Meille säilyneet teokset ovat erittäin vaativaa luettavaa, vaikka jotkut katkelmat vaikuttavatkin julkaistaviksi kirjoitetuilta. Olisikin hyvin kiinnostavaa nähdä, kuinka antiikissa tyyllitaiturina tunnettu Aristoteles kirjoitti laajemmalle yleisölle, ymmärrettävämmiin.

Aristoteleen julkaistuista teoksista kuuluisin oli *Protreptikos eis ten filosofian*, josta D. S. Hutchinson ja Monte Ransome Johnson ovat esittäneet, että se oli yksi antiikin kuuluisimmista ja luetuimmista filosofisista teksteistä¹. Teoksen nimi viittaa kirjoittamisen lajiin, jossa lukijat tai kuulijat pyrittiin vakuuttamaan viisauden tavoittelun tärkeydestä. Protreptisilla kirjoituksilla on filosofian historiassa se merkittävä rooli, että niissä pyrittiin määrittämään, mitä filosofia on ja miksi sitä pitää harjoittaa.

Kirjallisuudenlaji oli myöhemmin antiikissa suosittu, mutta alun perin se liittyi 300-luvulla eaa. Ateenassa koulutuksesta käytyyn kilpailuun².

Isokrates, Platon ja Protreptikos

Isokrates ja Platon kilpailivat sekä keskenään että reetorien ja sofistien kanssa uuden yläluokan kasvattamisesta. Heitä yhdisti ajatus, että pelkän puhetaidon ja väittelytekniikan lisäksi kasvavalle nuorisolle piti tarjota oppia viisaudesta ja oikeasta elämäntavasta. Tämän vuoksi kumpikin kutsui omaa opetustaan filosofiaksi, viisauden rakastamiseksi. Platon voitti terminologisen kiistan, ja Platonin Akatemiaa kutsutaan edelleen filosofikouluksi, kun taas Isokrateen koulua pidetään nykyään reettorikouluna. Isokrates sen sijaan veti pidemmän korren kasvatuksellisessa kiistassa. Platon opetti vapaamuotoisesti, matematiikkaa ja filosofiaa painottaen, kun taas Isokrateen opetus oli yleissivistävää tavalla, jota nykyään voitaisiin kutsua humanistiseksi. Siinä päätavoitteena oli hyvä ja tyyllisesti kehittynyt puhetaito, joka ilmaisee herrasmiehen laaja-alaista ja käytännössä toimivaa sivistystä. Erityisesti Ciceron suodattamana voi sanoa Isokrateen edustaman ’humanistisen’ kasvatusihanteen olevan edelleen vallalla.³

Isokrates ja Platon elivät molemmat vanhoiksi. Heidän ja heidän koulujensa välinen keskinäinen kilpailu ja sanailu jatkui lähes puoli vuosisataa. Isokrateen ehkäpä painavin puheenvuoro keskustelussa siitä, millaista on oikea kasvatus ja oikea filosofia, oli 300-luvun puolivälissä julkaistu puhe *Antidosis*. Hutchinson ja Johnson ovat esittäneet, että koska tuolloin jo varsin iäkäs – tosin Isokratesta nuorempi – Platon työskenteli juuri *Laitteoksen* parissa, hän jätti kirjoitukseen vastaamisen lähes 20 vuotta Akatemiassa opiskelleelle nuoremmalle kollegalleen, Aristoteleelle. He pitävät *Protreptikosta* vastauksena Isokrateen puheelle.⁴

Rekonstruoinnista

Antiikin luetteloista löytyvät Aristoteleen julkaistut teokset eivät ole täysin kadoksissa: esiin on nostettu mahdollisia sitaatteja, joiden autenttisuudesta on kuitenkin vaikea päästä varmuuteen. Antiikissa siteeraamisen käytännöt ja lähtökohdat eivät olleet niin vakiintuneita kuin nykyään. Lupaavimman mahdollisuuden löytää Aristoteleen julkaisuja antiikin kommentaarien avulla esitteli Ingram Bywater 1869.

Bywater esitti, että uusplatonistinen filosofi Jamblikhos (n. 240–325) olisi käyttänyt *Protreptikosta* oman vastaavan teoksensa rakentamiseen. Aristoteles-sitaattien erottaminen Jamblikhoksen tekstistä osoittautui kuitenkin vaikeaksi tehtäväksi, ja Aristoteleen teoksesta onkin rekonstruoitu erilaisia versioita (esim. Ingemar Düring 1960-luvulla ja Gerhart Schneeweiss 2000-luvulla). Hyvin perusteltuun tekstin valikoimiseen oli kuitenkin olemassa avain, joka 1960-luvulla oli A. Schauerferin väitöskirjan aiheena⁵.

Aristoteleen jälkeen Jamblikhos käsittelee teoksessaan laajasti myös Platonia (Aristoteles, luvut 6–12; Platon, luvut 13–19). Hutchinson ja Johnson ovat verranneet systemaattisesti meille säilynyttä Platonin tuotantoa Jamblikhoksen tekstiin ja todenneet siteeraamisen olevan niin mekaanista, että voimme erotella Aristoteles-sitaatit olettaen Jamblikhoksen käsitelleen Platonia ja Aristotelesta samalla tavalla. Ehkä Hutchinson ja Johnson jopa vihjaavat, että Aristoteleelta ilmestyy ensi kertaa uudella ajalla hänen julkaistavaksi tarkoitettu teoksensa. Tässä tyydymme kuitenkin julkaisemaan Aristoteleelta otteen, jonka alkuperäisyydestä voimme olla vielä varmempia, sillä se löytyi papyruksesta, jonka voidaan osoittaa olevan osa Aristoteleen *Protreptikosta*.

Oksyrhynkhoksen papyrus nro 666

1800-luvun lopulle tultaessa eurooppalaiset olivat huomanneet, että Egyptin kuiva ilmasto oli säilyttänyt papyrukselle kirjoitettuja tekstejä, joita muuten ei antiikista ollut säilynyt. Englannissa vuonna 1882 perustettu Egypt Exploration Fund (sittemmin Egypt Exploration Society) päätti rahoittaa arkeologiset kaivaukset keski-Egyptissä nykyisen el-Behnesa -nimisen kylän lähistöllä noin 160 km Kairosta etelään talvella 1896/7. Paikkakunnan muinainen nimi kreikaksi oli Oksyrhynkhos, ”terävänokkakalan kaupunki”. Kaivauksia johtivat nuoret brittitutkijat Bernard Grenfell ja Arthur Hunt. Kolmen viikon turhauttavan työn jälkeen 11. tammikuuta 1897 he ryhtyivät kaivamaan matalalla kukkulalla. Se paljastui muinaiseksi tunkioksi, josta löytyi enemmän papyruksia kuin he olivat osanneet odottaa.

Helmikuussa 1903 Grenfell ja Hunt palasivat Oksyrhynkhoksen raunioille ja kaivoivat siellä neljänä perättäisenä talvena. Noiden yli sata vuotta sitten suoritettujen arkeologisten kaivausten paljastamia papyruksia on tähän päivään mennessä julkaistu tuhansia: viimeisin *The Oxyrhynchus Papyri* -nide (2008) on järjestysnumeroltaan 72., ja se sisältää tekstit 4844–4930. Arviolta nelisen-

kymmentä volyymiä tullaan vielä julkaisemaan. Erityisen kiinnostavaa on ollut aiemmin tuntemattoman antiikin kirjallisuuden suuri määrä: Oksyrhynkhoksen papyrukset ovat paljastaneet muun muassa Euripideen näytelmän *Hypsipyle*, Pindaroksen muuten tuntematonta *paiiaani*-lyriikkaa, kuorolyriikko Bakkhyliiden tekstejä, Saffon ja Alkaioksen runoja.⁶

Oksyrhynkhoksesta löytyneiden papyrusten julkaisusarjan neljäs volyymi (1904) sisältää tekstejä, jotka löydettiin kahden ensimmäisen kaivauskauten aikana. 666. järjestysnumeroitu teksti on kirjoitettu papyrukselle suhteellisen pienellä ja arkisella käsialalla, joka voidaan ajoittaa 100-luvun puoliväliin tai sen jälkimmäiselle puoliskolle jaa. Teksti on kirjoitettu hyvin kapeisiin kolumneihin, joista kaksi keskimmäistä ovat säilyneet lähes täysin. Toisen palstan kahdeksannella rivillä alkaa lause, josta eteenpäin tekstikatkelma noudattelee Stobaioksen 400-luvulla jaa. mitä moninaisimmista lähteistä kokoaman antologian sitaattia. Sen katsotaan olevan peräisin Aristoteleen sittemmin kadonneesta kirjoituksesta *Protreptikos eis tēn filosofian* eli *Johdatus filosofiaan*. Papyruksella säilyneen tekstin viimeinen virke sisältää koko protreptisen kirjallisuuden keskeisimmän väitteen: *filosofēteon*, on filosofoitava.

Viitteet

- 1 2006, 1.
- 2 Ks. Saranpää 1994.
- 3 Ks. Beck 1964, 255–300; Jaeger 1947, 46–70, 132–155; Marrou 1956, 79–91; Thesleff 1989, 131–132.
- 4 Hutchinson & Johnson 2006, 8.
- 5 Hutchinson & Johnson 2005, 201.
- 6 Ks. Parsons 2007.

Kirjallisuus

- Aristoteles, *Der Protreptikos des Aristoteles*. Toim. & saks. Ingemar Düring, Klostermann, Frankfurt/M. 1969.
- Aristoteles, *Protreptikos: Einführung zur Philosophie*. Toim. & saks. Gerhart Schneeweiss. *Texte zur Forschung* 85. WBG, Darmstadt 2005.
- Beck, Frederick A. G., *Greek Education 450–350 B.C.* Methuen, London 1964.
- Corpus dei papiri filosofici greci e latini* (CPF). *Testi e lessico nei papiri di cultura greca e latina*. I, 1, 1. Olschki, Firenze 1989.
- Jaeger, Werner, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*. Vol. 3. Blackwell, Oxford 1947.
- Hutchinson, D. S. & Johnson, Monte Ransome, Authenticating Aristotle's *Protrepticus*. *Oxford Studies in Ancient Philosophy*. Vol. XXIX, 2005, 193–294.
- Hutchinson & Johnson, *Protrepticus and Antidosis*. For the Pacific Division Meeting of the American Philosophical Association 2006 March 23 in Portland, Oregon. <http://montejohnson.googlepages.com/protrepticus> (01.09.2008).
- Marrou, H. I., *A History of Education in Antiquity* (Histoire de l'éducation dans l'antiquité, 1947). Engl. George Lamb. Sheed & Ward, London 1956.
- Parsons, Peter, *City of the Sharp-nosed Fish. Greek Lives in Roman Egypt*. Weidenfeld & Nicolson, London 2007
- Saranpää, Mika, Suomentajan johdanto isokraattiseen mainoksen taitoon. *niin & näin* 2/94.
- Thesleff, Holger, *Platon*. Ruots. käsikirj. suom. Marja Itkonen-Kaila. Otava, Helsinki 1989.